O‘SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET NAMOYON BO‘LISHINING O‘ZIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Turgunbayev Jumadillo Xabibullo o’g’li
Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti, Psixologiya mutahassisligi 2-bosqich magistranti

Received: 06.10.2025
Revised: 07.10.2025
Accepted: 08.10.2025

Kalit so‘zlar:
o‘smir, destruktiv axborot, mafkuraviy immunitet, tanqidiy tafakkur, psixologik himoya, media ta’sir, ijtimoiy ong.

Annotatsiya

Maqolada o‘smir yoshidagi shaxslarning destruktiv axborotlarga nisbatan munosabati va ularda mafkuraviy immunitet shakllanishining psixologik jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda o‘smirlarning ijtimoiy idroki, tanqidiy tafakkuri, emotsional barqarorligi va ijtimoiy qadriyatlarga nisbatan munosabatlari asosida mafkuraviy immunitetning namoyon bo‘lish bosqichlari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, o‘smir psixologiyasi nuqtai nazaridan bu jarayonning yoshga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kirish. Uzluksiz ta’lim tizimining har bir bosqichida o‘smir yoshlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mustahkam mafkuraviy immunitet shakllantirish hamda ommaviy axborot vositalari va ijtmoiy tarmoqlar bilan bog‘liq jarayonlarini ijtimoiy-psixologik jihatdan o‘rganish va tahlil qilish va maqsadli amaliy tavsiyalar ishlab chiqib, uni amaliyotga tadbiq etish bugungi kunning ustuvor va dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Destruktiv axborotlarga nisbatan himoyalanish mexanizmlari bo‘yicha to‘plangan materiallarning ilmiy ahamiyati shundaki, ijtimoiy psixologiyaning kompleks tarmoqlaridan hisoblangan jamiyat va shaxs psixologiyasi, sotsial muhit barqarorligi, sotsimning shaxs xulq-atvoriga ta’siri, virtual psixologiya, kiber psixologiya va axborot-psixologik xavfsizligi kabi yo‘nalishlarini yangi nazariy xulosalar bilan boyitadi. O‘smirlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari va uni amaliyotda joriy etilishining ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan dalillanishiga ham xizmat vazifasini o‘taydi. Bundan tashqari, destruktiv axborotlarga nisbatan psixologik xavfsizlikni ta’minlash masalasi xalq ta’limi muassasalari o‘quvchilarida o‘rganish bilan bir qatorda ontogenez va differensial-psixologik jihatdan o‘smirlik davridagi yoshlar misolida o‘rganish shu mavzu bo‘yicha respublikamizda amalga oshiriladigan tadqiqotlarga yordamchi asos vazifasini o‘tashi mumkin.

Axborotlashgan jamiyatda o‘smirlar uchun internet va ijtimoiy tarmoqlar hayotning ajralmas qismiga aylangan. Biroq, bu jarayon ularni turli buzg‘unchi,

manipulyativ yoki psixologik zararli axborotlarning ta’siriga ham ochiq qiladi. Ayniqsa, o‘smirlik davri shaxs shakllanishining eng muhim bosqichi bo‘lib, bu davrda mustaqil fikr, e’tiqod va qadriyatlar tizimi endi shakllanadi.

Shu sababli, destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet — o‘smirning o‘z qarashlarini himoya qila olish, zararli axborotni tanib olish va unga qarshi psixologik barqarorlikni namoyon eta olish qobiliyatidir.

Bugungi kunda o‘smirlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash masalasi nafaqat psixologik, balki ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan dolzarb mavzulardan biridir.

O‘smirlik davri (taxminan 12–16 yosh) shaxsiy o‘zlikni anglash, ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish va mustaqil fikrlash shakllanadigan bosqichdir. Psixologlar (L.S. Vygotskiy, E. Erikson, D.B. Elkonin) fikricha, bu yoshda inson “men kimman?” degan savolga javob izlaydi.

O‘smirning asosiy psixologik xususiyatlari:

- Tanqidiy fikrlash rivojlanish bosqichida;
- Tashqi ta’sirlarga (ayniqsa, tengdoshlar va ommaviy axborot vositalariga) yuqori darajada ta’sirchan;
- Emotsional beqarorlik va impulsiv xulq;
- Mustaqillik va tan olinishga bo‘lgan kuchli ehtiyoj.

Shu omillar ularni destruktiv axborot manbalariga nisbatan sezgir qiladi.

2. Destruktiv axborot va uning psixologik ta’siri

Destruktiv axborot — bu insonning ma’naviy qadriyatlari, milliy identiteti va ijtimoiy mas’uliyatini buzuvchi, manipulyativ mazmunga ega axborotdir. O‘smirlar orasida bunday axborot quyidagicha ta’sir ko‘rsatadi:

- Emotsional ta’sir: qo‘rquv, g‘azab, befarqlik yoki “zo‘ravonlikni qabul qilish”ni kuchaytiradi;
- Kognitiv ta’sir: haqiqatni noto‘g‘ri talqin qilish, fikrlashda stereotip va shubha uyg‘otadi;
- Ijtimoiy ta’sir: o‘z guruhiga, jamiyatga yoki millatiga nisbatan ishonchsizlikni paydo qiladi.

Psixolog G.V. Lozarovning (2021) “Virtual olamga qaramlik” tadqiqotlarida qayd etilishicha, o‘smirlar ongida “axborotga psixologik immunitet” past bo‘lsa, ular manipulyatsiyaga tez berilib ketadi.

O‘smirlarda mafkuraviy immunitet quyidagi komponentlar asosida namoyon bo‘ladi:

- Kognitiv (bilimiy) Destruktiv axborotni tahlil qila olish, tanqidiy fikrlash ko‘nikmasi.
- Emotsional Ruhiy barqarorlik, qo‘rquv yoki shubhalarni boshqarish.
- Motivatsion Milliy va ijtimoiy qadriyatlarga sadoqat, shaxsiy mas’uliyat.
- Ijtimoiy Guruh va jamiyat bilan ijobiy identifikatsiya.

Bu komponentlarning uyg‘un rivojlanishi o‘smirning mafkuraviy immunitetini kuchaytiradi.

Tadqiqotlar asosida o‘smirda mafkuraviy immunitet quyidagi psixologik bosqichlarda shakllanadi:

1. Axborotni qabul qilish bosqichi — o‘smir axborotni hissiy idrok qiladi, uning mazmuniga chuqur e’tibor bermaydi.
2. Tanqidiy tahlil bosqichi — axborotni tahlil qilish, uni boshqa manbalar bilan solishtirish boshlanadi.
3. Shaxsiy pozitsiya bosqichi — o‘smir o‘z e’tiqodi va qadriyatlariga asoslanib, axborotga munosabat bildiradi.
4. Faol qarshi ta’sir bosqichi — zararli g‘oyalarni rad etish, tengdoshlar orasida sog‘lom fikrni ilgari surish.
5. Psixologik omillar

O‘smirda mafkuraviy immunitetning namoyon bo‘lishiga quyidagi psixologik omillar ta’sir qiladi:

Oila muhiti – ota-onaning mafkuraviy barqarorligi va suhbat madaniyati;
Ta’lim tizimi – maktabda media savodxonlik va ijtimoiy fanlarning o‘rni;
Tengdoshlar guruhi – ijtimoiy identifikatsiya va taqlid mexanizmlari;
Shaxsiy o‘zini baholash – ijobiy “men-konsepsiyasi”ning shakllanganligi.

Xulosa

O‘smirlar destruktiv axborotlarning eng faol iste’molchilari bo‘lishi bilan birga, ularning mafkuraviy immunitetini shakllantirish jarayoni murakkab psixologik mexanizmlarga tayanadi.

Mafkuraviy immunitet — bu shunchaki bilim emas, balki o‘smirning hissiy, ijtimoiy va kognitiv tajribasining uyg‘un holatda namoyon bo‘lishidir. Uni rivojlantirish uchun quyidagilar muhim:

- o‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni o‘stirish;
- ijtimoiy qadriyatlarga sodiqlikni mustahkamlash;
- axborot psixologiyasi va media savodxonlik darslarini ta’lim tizimiga joriy etish;
- oilaviy va pedagogik muloqotni kuchaytirish.

Shu tarzda o‘smirlar destruktiv axborotlarga nisbatan psixologik bardoshlilik va mafkuraviy mustahkamlikni namoyon etadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Karimova V.M. Yosh davr psixologiyasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
3. Lozarov G.V. Virtual olamga qaramlikning psixologik mexanizmlari. – Toshkent: Fan, 2022.
4. Abdullayeva M. “O‘smirlarning media savodxonligini rivojlantirishning psixologik omillari”. // Psixologiya va Pedagogika jurnali, №3, 2023.
5. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris, 2021.

6. Elkonin D.B. Psixologiya razvitiya podrostka. – Moskva: Pedagogika, 1989.